

La naturalesa en el teatre de Guimerà

Enric Ciurans

FONT: ENRIC CIURANS, *La naturalesa en el teatre de Guimerà. Una proposta de lectura*, Edicions de la Universitat de Barcelona, 2016.

L'aranya

Aquesta és, sens dubte, una de les obres més aconseguides del tercer període de la producció dramàtica de Guimerà, que finalment aconseguí escriure un drama naturalista amb tots els ets i uts. Si a *L'Eloi*, malgrat que la trama resultava del tot desfasada, s'endinsava decididament en la realitat social del món obrer, amb aquesta peça retrata la societat barcelonina més humil: teixeix una història on s'entrecreuen els neguits d'una parella pel fet de no tenir fills, la veritable plaga que significava l'elevada mortalitat infantil d'aleshores, el desig de domini dels que es creuen superiors socialment i econòmica, i, sobretot, la constatació d'una terra baixa que fa irrespirable la vida a tots els que no volen participar en el joc brut, aplicant la mirada positivista d'Hippolyte Taine a la societat coetània.

L'aranya s'estrenà primer en versió castellana al Teatro Español de Madrid, per la Compañía de María Guerrero, i al cap de sis mesos, l'octubre de 1908, s'estrenà en la versió original al Teatre Romea, sota la direcció de Jaume Borràs, que també interpretà el paper del protagonista masculí. Malauradament, aquest drama no ha estat recuperat pel teatre contemporani, malgrat que la seva reposició permetria donar una nova dimensió al teatre guimeranià, força encasellat per les peces que l'han fet cèlebre, que mostren un dramaturg preocupat per la vida misèrrima de molts dels seus contemporanis.

Xavier Fàbregas és taxatiu quan comenta aquest drama:

Amb *L'aranya* Guimerà produeix la seva darrera obra important. Els personatges del drama són representants d'una menestralia urbana en ràpid procés de dissolució però encara present al cens de Barcelona i capaç de conformar el tarannà social d'alguns barris.

L'aranya té com a protagonistes un matrimoni sense fills, format per Gasparona, que té cura d'una botigueta de barri, i Tano, un cotxer. La bondat intrínseca d'aquesta parella, preocupada per la manca de descendència, es veu posada a prova per un seguit de personatges encapçalats per Peretó, el propietari de la botiga, i Isabel, una modista sense escrúpols. Guimerà aconsegueix una variant força original del triangle amorós que caracteritza els seus grans èxits, que en aquest cas està format per Peretó, un propietari urbà, mesquí i interessat, Tano, l'home bo que comet una falta, i Gasparona, l'heroïna que sap resistir, ser constant i fidel.

La primera acotació del drama és reveladora: «Tendeta de vendre a Barcelona, en un carrer d'obrers». En aquest indret transcorre tot el drama i per això la presència d'aliments és constant en tota l'obra, atès que la botiga és com un establiment de queviures d'èpoques posteriors i s'hi ven menjar i altres productes de la llar, com sabó, que llavors es venia a granel. Per tant, les referències a diferents menjars sovintegen, sempre des d'un vessant absolutament quotidià i sense cap transcendència simbòlica, que la mateixa obra nega en fugir de l'esperit romàntic i abocar-se al naturalisme. L'única referència simbòlica deriva del títol, com veurem més endavant.

Per altra banda, trobem el matrimoni, ja gran, format per Felipa i Anton Cadenera, personatges secundaris que han perdut els seus tres fills i que sempre estan renyint per culpa de l'afició d'ell als ocells; és per això que el seu sobrenom és Cadenera, que en el fons no és més que una manera de pal·liar la seva desgràcia, tot i que aquesta qüestió provoca les queixes de la seva dona (acte i, escena i):

FELIPA: [...] I jo no els puc sofrir els aucellots, d'un dia que em va matar al pare de la Mariquita, que era un gatàs, amb més coneixements que una persona, tot bondat, i més net que una plata, perquè li havien enxarpat un canari que semblava un mussol [...].

A l'altre extrem, trobem la jove parella formada per Francisqueta i el Noi Sucre, que estan esperant una criatura, fet que genera l'admiració i la sana enveja de la protagonista, que fa cinc anys que està casada i no ha aconseguit quedar-se embarassada. En el primer acte Gasparona té el convenciment que aquest cop sí que està encinta i transmet el seu entusiasme al seu marit, malgrat que en altres ocasions havia estat una falsa alarma. Tano està tan neguitós com Gasparona per la manca de descendència i diu que un fill ompliria la seva vida, com observem en aquest fragment (acte i, escena vi):

TANO: Me passa que som massa sols, nosaltres. Que tothom té companyia; i nosaltres ningú. Eh no pot anar això: i jo no me'n sé aconhortar, vaja! Ara mateix quan venia, a cada porta hi veia criatures; roges, totes brutetes; més maques que un sol, que jo me les hauria menjades a petons.

I, per acabar els antagonistes, tenim principalment Peretó, vidu amb fills, el propietari de la botiga on treballa Gasparona i el qual amaga el desig de fer seva l'empleada. Per aconseguir-ho, comptarà amb l'ajuda de la senyora Isabel, modista de dubtosa reputació que tractarà de seduir Tano, el marit de Gasparona, per provocar el despit d'aquesta.

D'aquest primer acte sobresurt l'escena en què Gasparona ha anat al metge per confirmar si està o no embarassada i deixa Tano al càrrec de la botiga. En aquell moment entra a comprar la senyora Isabel i aquest la serveix de manera incompetent, fins al punt que talla el pernil amb el mateix ganivet amb què acaba de tallar el sabó a granel. L'escena còmica dóna a Peretó la idea de compartir amb la senyora Isabel el seu objectiu (acte i, escena ix):

TANO, ràpid: I amb permís, que no pensava en l'olla. (Puja corrents l'escala.)

PERETÓ: No riguis, dona!

SRA. ISABEL: I ara que en faré jo, d'aquesta porqueria?

PERETÓ: Llençar-ho. Que et penses que se n'ha adonat del regust? Té el cap en la dona perquè es pensa que...

SRA. ISABEL: Te sentirà.

PERETÓ, amb veu més recollida: Ah, Isabel, si tu te'l fessis teu, an aquest home, que content que em faries!

SRA. ISABEL: De veres? De més verdes se'n maduren. Peretó: Fes-ho!

SRA. ISABEL: Mira't que si m'hi poso...

PERETÓ: Sí; posa-t'hi. Me convé per un plan que tinc...

És al final d'aquest primer acte quan Gasparona torna desfeta de cal metge després d'assabentar-se per enèsima vegada que no espera cap nen, fet que provoca la satisfacció de Peretó i la senyora Isabel, que observen l'escena.

En el segon acte veiem com es du a terme l'estratègia de Peretó, a l'entorn d'un sopar que esdevé l'eix central del drama. A la primera escena veiem com es prepara l'àpat a casa de Gasparona i Tano, amb un pollastre que estan plomant. Hi estan convidats Peretó, les dues parelles secundàries del primer acte i, evidentment, la senyora Isabel.

Les primeres escenes ens mostren l'arribada dels diferents convidats i algunes escenes còmiques a l'entorn de diversos ensurts i equívocs. A la taula, mentre sopen, es produeix de nou una veritable recreació de la vida quotidiana de l'època, on Guimerà capta l'esperit del poble obrer i menestral de manera magistral. Tano, en un moment donat, trenca el porró i provoca que es taqui el vestit de la senyora Isabel. És aquí on Peretó posa en marxa el seu pla (acte ii, escena viii):

GASPARONA: Ai Senyor! (La senyora Isabel tot eixugant-se el vestit parla de banda amb en Peretó mentres los altres estan per la taula.)

SRA. ISABEL, mig rient: Mira. M'han tacat tota.

PERETÓ: Això és sort. Escolta: me convé que avui te l'enduguis. Sra. Isabel: Una persona hi farà lo que pugui, saps?

GASPARONA, a Tano que ha quedat parat: Ja veus lo que has fet.

L'actitud de la senyora Isabel fa que Tano i Gasparona es barallin, cosa que alimenta les esperances de Peretó, al cas de tot. Tano marxa de la casa enfadat, en companyia de la senyora Isabel, i poc després trobem Gasparona i Peretó en una escena crucial on aquest li proposa que facin l'amor perquè ella es quedi embarassada i així pugui retenir Tano al seu costat, atès que el que més li importa en el món és tenir fills, i Peretó atribueix interessadament la manca de descendència al marit. Vegem un fragment d'aquest diàleg (acte ii, escena x):

GASPARONA, apagant-se-li la veu: No em pensava que fossis tan... bacó!

Tan poca-vergonya!

PERETÓ: Per què sóc poca-vergonya? Per què em fas llàstima? Per què voldria que no patissis com estàs patint per aqueix beneit que no se't mereix?

GASPARONA, cridant: Peretó!

PERETÓ: Una dona com tu!

GASPARONA: Si no sembles tu mateix!

PERETÓ: Perquè ara et dic la veritat, que sempre me l'havia callada!...

L'arribada de Tano interromp l'escena i tanca l'acte. Tano arriba desfet, tots ens imaginem per què: la senyora Isabel l'ha seduït. Així doncs, a Peretó mig pla li ha sortit bé.

El tercer acte és frenètic i té escenes memorables, d'entre el bo i millor del teatre guimeranià. Les conseqüències de les darreres accions provoquen els comentaris i el safareig dels veïns, en aquest cas, els convidats al sopar, i de la mateixa Gasparona, com podem comprovar en aquest diàleg amb la senyora Isabel, que s'ha atansat a la botiga per comprar (acte iii, escena iii):

SRA. ISABEL: I dues lliures de... Gasparona: Tampoc n'hi ha.

SRA. ISABEL: Si no he acabat de dir-ho? Gasparona: Doncs ja ho veu: no n'hi ha.

SRA. ISABEL: No entenc què passa. (Pausa mirant a les altres dones.)

GASPARONA: I no es cansi en demanar, que no hi ha res, res, res per a vostè en aquesta casa.

SRA. ISABEL: Res, res? (Mirant de reüll cap a l'arcova. La Gasparona fa un petit moviment com per tirar-se-li al damunt, contenint-se de seguida.)

FRANCISQUETA, calmant-la: No!

Després d'aquesta escena hi ha la trobada entre Tano i Peretó. El primer no sap res de la trobada entre aquest i la seva dona i confessa al propietari la seva infidelitat amb la senyora Isabel, tement la reacció de Gasparona si ho arriba a saber.

Finalment, el matrimoni es troba i parla, en una escena de gran intensitat dramàtica en què després dels retrets es produeix la reconciliació, fruit de l'estima sincera entre ambdós, els quals decideixen tornar al poble, marxar de la terra baixa on viuen.

En la penúltima escena encara augmenta més la intensitat perquè el matrimoni es troba amb Peretó i esclaten el conflicte i la violència continguda fins en aquell moment. Gasparona esmenta l'aranya del títol en aquest fragment de la conversa amb Tano (acte iii, escena viii):

TANO: M'has promès que em creies, que jo mai més...

GASPARONA: Si no és això; si lo que hi ha és que ens volen perdre a tu i a mi, i ens volen agafar en la teranyina d'una mala aranya; que ens l'han parada, fill meu, i es creien que ja ens tenien. I a mi no m'hi agafaran mai, Tano, mai! mai! (Gran emoció d'ella. Ell se queda parat.)

TANO: Quina aranya?

GASPARONA, va a enraonar i es conté: No ho sé.

I, malgrat que ella vol marxar de Barcelona sense dir tota la veritat al seu marit, acaba denunciant davant de Peretó qui és l'aranya:

GASPARONA: Que ell ens l'ha parada la teranyina, i es creia caçar-m'hi per gelosa.

TANO, a Peretó: És que tu em vas omplir el cap d'aqueixa dona! Peretó: Perquè et distraguessis de... (Volguent dir del fill.) Gasparona: I ell m'ho va dir que tu eres amb ella.

Tano agafa Peretó pel coll i l'escanya, però en aquest cas el drama guimeranià no finalitza amb cap mort, atès que l'arribada dels fills de Peretó al pis de baix tot cridant «Papa! Papa!», fa que Tano s'aturi. El final del drama és molt similar al de Terra baixa, amb el matrimoni fugint mentre Tano crida:

TANO: Anem's-en! (Se'n van.) Pobrets nens sense papa! Pobrets! (Tot anant-se'n agafat amb la Gasparona.)

(En Peretó queda assegut, sentint-se-li la respiració anguniosa. Amb el mocador s'enxopa el front i després se'l mira com si hi tingués sang.)

Teló

Ricard Salvat, com va fer Xavier Fàbregas, defensà l'última categoria d'aquest drama guimeranià destacant que *L'aranya*

[...] és una de les obres més ben construïdes i ben «narrades» de tota la seva dramàtica. La peça és un petit prodigi de sentit del ritme i de l'arquitectura teatral.

Tanmateix, a continuació en critica el contingut:

Ara, l'obra es perd o es minimitza per tot el que hi ha en ella de concessió al ploricó, als sentimentalismes fàcils, a la tendència a pintar la gent humil com uns éssers desgraciats, mancats de contradiccions i riquesa interior. En suma, es perd per excessiu mimetisme i per falta de risc i sentit de l'aventura.